

**МОВНА ОСОБИСТІСТЬ ПЕРСОНАЖА ДРАМАТИЧНОГО ТЕКСТУ  
(НА МАТЕРІАЛІ П'ЄСИ В. ГЕРАСИМЧУКА  
«ТРАГЕДІЯ НОБЕЛЯ І ДРАМА ХЕМІНГУЕЯ»)**

*У статті розглядаються мовні особистості персонажів А. Нобеля та Е. Хемінгуея. Аналіз міжособистісної інтеракції здійснюється з урахуванням адресата комунікації. Досліджуються моральні принципи, ціннісні орієнтири, інтелектуальні та емоційні риси мовних особистостей дійових осіб через характеристику використання мовленнєвих жанрів, синтаксичних конструкцій, семантичних типів предикатів.*

**Ключові слова:** мовна особистість, персонаж драматичного тексту, мовленнєві жанри.

Наукові міркування про необхідність вивчення не лише системних фактів мови, а й тенденцій їх використання певними носіями мови в окремих суспільствах, як відомо, неодноразово порушувались в історії лінгвістики, зокрема в працях В. фон Гумбольдта, О. Потебні, Г. Пауля, Ф. де Соссюра, Е. Бенвеніста та інших дослідників. Виокремлення наукової галузі, яка вивчає «людину, що говорить», зумовило новий принцип аналізу функціонування мови. Праці К. Ажежа [1], Г. Й Богіна [3], О. Залевської [4], Ю. М. Караулова [6], О. Леонтьєва [7] та інших науковців започаткували основні засади вивчення мовної особистості. Об'єктами досліджень ставали мовні характеристики різних особистостей, зокрема політиків [9], науковців [8] у розмаїтті дискурсів [5]. Системному вивченню сприяло також виокремлення спеціальної галузі «лінгвоперсонологія».

Запропонована стаття є частиною наскрізного вивчення моделювання дійової особи драматичного тексту через аналіз конструювання його мовної особистості.

Персонажі драматичного твору ще не розглядалися в контексті презентації їх як мовних особистостей, в чому вбачаємо новизну дослідження.

У статті розглядаються способи вербальної презентації персонажів як варіанти мовленнєвої поведінки певних типів мовних особистостей. Оскільки матеріалом для цієї статті слугував твір В. Герасимчука з циклу «П'єси про великих», у дослідженні акцентується увага на способах відтворення непересічних постатей, що уособлюють особливу концентрацію інтелектуальних, моральних, емоційних та інших людських рис.

Метою статті є багатовимірне вивчення мовних особистостей персонажів драматичних творів через декодування їх мовленнєвої поведінки.

Завданнями є (1) аналіз мовних (лексичних, синтаксичних, прагматичних) та жанрово-стилістичних ознак мовлення персонажів; (2) декодування моральних принципів, ціннісних орієнтирів, інтелектуальних та емоційних рис мовних особистостей дійових осіб; (3) вияв особливостей комунікативної інтеракції персонажів з урахуванням адресата.

Матеріалом, як зазначалося, слугувала п'єса В. Герасимчука «Трагедія Нобеля і драма Хемінгуея».

Актуалізація соціальних проблем – мислитель і світ / мислитель і мир – у п'єсі «Трагедія Нобеля і драма Хемінгуея» зумовила конструювання подій таким чином, щоб герої могли висловити найважливіші свої думки. Цьому завданню сприяють різні адресати. Характер комунікативного процесу зумовлюють, як відомо, і адресати, які, за влучним визначенням Н. Д. Арутюнової, «плевним чином визначені, до того ж комунікативний намір автора мовлення повинен бути узгодженим із цією характеристикою» [2; 358]. Ціннісні орієнтири та моральні принципи Нобеля відтворюються у діалогах із пастором, помічником, письменницею, кореспондентом, а Хемінгуея – священником і кореспондентами.

1. Найістотнішим способом презентації глибинних рис особистостей виявляється їх діалоги з представниками церкви (пастором і священником). У такій комунікативній моделі виступає переважно жанр 'сповідь', проте специфіка спілкування зумовлює перехід діалогів до жанрів 'відверта розмова', або 'дружня розмова'.

Образ, а втім – і мовна особистість Альфреда Нобеля ґрунтується на фатальному протиріччі між його науковим винаходом (динаміту) та подальшим застосуванням цього відкриття. Цей факт приносить вченому, паціфісту, гуманісту неймовірно моральні страждання:

*Пастор. Ви робите дуже багато, пане Нобель. На ваші великі пожертви ми годуємо і одягаємо сиріт, допомагаємо бідним, підтримуємо нашу молодь, яка опинилася на чужині... Господь бачить ваші добрі діла...*

*Нобель (сумно). Господь бачить і те, що моїм динамітом убивають людей... Що мені робити з цим, отче? Що мені робити зі своїм життям? Я винайшов динаміт, щоб прокладати тунелі і дороги, а ним убивають людей!*

Стан відчаю фокусується в питальних та окличних реченнях, стан розгубленості – в узагальненні особистої проблеми «Що мені робити зі своїм життям?», у зверненні до Бога.

Цікава також і постать пастора, який мудро розставляє світоглядні акценти, встановлює причинно-наслідкові відношення:

*Пастор. Тоді скажіть мені чесно – ви придумали динаміт для війни?*

*Нобель. Я придумав його на заміну небезпечного нітрогліцерину, щоб прокладати дороги й тунелі!*

*Пастор. Тоді який же це гріх?*

*Нобель. Але ж тепер з його допомогою убивають людей!*

*Пастор. Людину можна вбити навіть лопатою. Винен той, хто убиває, а не той, хто придумав лопату. <...>*

*Нобель. Отче, я не боюся постати перед Божим судом... Але ж є ще і суд людський... Я не хочу залишитися в пам'яті людства винахідником тільки смертоносного динаміту!*

*Пастор. Я знаю, що ви винайшли багато інших корисних речей...*

*Нобель. Так, але те все блідне у порівнянні з тим проклятим динамітом! А я вже старий, щоб придумати щось нове.*

Ціннісний зміст особистості Нобеля виявляється не лише в осмисленні відповідності свого життя до Божих заповідей, а й у відповідальності перед людством (*Але ж є ще і суд людський*). Емоційний стан науковця передають окличні речення та фігури умовчання, відтворені через пунктуаційний знак крапки.

Іншим чином побудований діалог Хемінгуея із священником. Перед від'їздом на війну письменник веде розмову скоріше філософську, в якій також виявляється багатомірною особистістю у пошуках моральних домінант:

*Хемінгуей. Я ніколи не боявся смерті, отче. <...> Отче, самогубство – це гріх?*

*Дон Андрес. Кажуть, що гріх... <...>*

*Хемінгуей. Але ви не осудили б таку людину?*

*Дон Андрес. Я б її зрозумів. <...>*

*Хемінгуей. Але яка ж тоді роль церкви?*

*Дон Андрес. Така ж, як і ваша. Ви письменник, і ви хочете своїми творами*

*Дон Андрес. Така ж, як і ваша. Ви письменник, і ви хочете своїми творами робити людей кращими. Те ж саме стараються робити священики своїми проповідями і молитвами.*

*Хемінгуей. У письменників щось не дуже виходить робити людей кращими...*

*Дон Андрес. У священиків теж...*

*Хемінгуей. То що ж нам робити, отче?*

*Дон Андрес. Вам – писати, а нам – проповідувати. Інакше буде ще гірше...*

Розгубленість перед світом зумовлює виникнення питань, чітко сформульованих письменником (*Отче, самогубство – це гріх?; То що ж нам робити, отче?*). Він не має, на перший погляд, такого глобального морального протиріччя, як А. Нобель, проте відчуває безпомічність літератури «врятувати світ» (*У письменників щось не дуже виходить робити людей кращими...*).

У зазначених ситуаціях інтеракції герої апелюють до найбільочіших та найважливіших проблем сучасності.

2. Іншою комунікативною моделлю, спрямованою на розкриття ціннісної структури особистостей, є спілкування з пресою. Традиційно такий різновид відносять до жанру 'інтерв'ю', бо герої в них відповідають на поставлені питання. Проте у контексті п'єси відповіді мовних особистостей тяжіють скоріше до жанру 'роздуми'.

У відповідях на питання кореспондента, Альфред Нобель багатогранно розкриває власний світогляд, наголошує на важливих соціальних питаннях взаємодії матеріального та духовного:

*Кореспондент. Ви жалкуєте, що заробили багато грошей?*

*Нобель. Я жалкую, що зробив дуже багато матеріального, але мало зробив для душі...*

*Кореспондент. Ви дуже невибагливий у житті, навіть аскетичний...*

*Нобель. От тому мені і треба було іти у літературу – там я був би набагато щасливіший.*

Вічна та складна тема зв'язку гуманізму та бізнесу цікаво представлені у міркуванні видатного науковця:

*Кореспондент. Ви дуже багата людина, пане Нобель. Але ви відомі і як людина щедро, яка підтримує різні фонди, церкву, окремих громадян... Що змушує вас це робити, адже так чинять не всі?..*

*Нобель. Спочатку я відповім вам як бізнесмен. <...> Людина повинна дбати про інших з почуття милосердя. <...> Але навіть з чисто прагматичної точки зору наші підприємці повинні розуміти, що добре забезпечений і духовно збагачений робітник*

*працюватиме краще і продуктивніше. Тому я завжди дбав про своїх працівників. <...> Я даю пожертви на церкву, бо вона робить людей кращими. А кращі люди і працюють краще. <...> Тому мої великі пожертви церкві даремно дехто розцінює як моє намагання купити собі таким чином душевний спокій – ми живемо не у середньовіччі, щоб у такий спосіб купувати в церкві індульгенцію на відпущення гріхів.*

Мовній особистості Нобеля притаманні чіткий та послідовний виклад думок, встановлення причинно-наслідкових відношень, моделювання перспектив, про що свідчить вживання складнопідрядних речень з підрядними причини, з підрядними мети. Переконаність у власних поглядах зумовлює також вживання модальних і ментальних предикатів (*повинні розуміти, повинна дбати*), ментальних предикатів (*важливо підкреслити*), предикатів активної дії (*Робітник працюватиме. Я допомагаю. Я даю*), мовлення (*говоритиму*) тощо.

Комунікативна ситуація багатовимірного інтерв'ю Хемінгуея різним кореспондентам відтворює його ціннісні пріоритети як письменника:

*1-й кореспондент. Пане Хемінгуей, ви щасливі, що вам присудили Нобелівську премію за 1954 рік?*

*Хемінгуей. Колись я висловив таку думку: “Єдина нагорода для письменника в тому, щоб добре робити свою справу, і це достатня нагорода для кожного”. Я завжди так вважав. Письменник повинен відстоювати правду, а не добиватися звань і чекати нагород. То не боєць, який іде у бій заради медалей. Але медалі і ордени повинні вручатися найсміливішим. І літературні премії повинні вручатися найкращим також. Тому я гордий сьогодні, що до мене прийшло таке високе визнання після довгих років їдкої критики і незрозуміння.*

Митець формулює свою позицію за допомогою модальних предикатів (*письменник повинен*), образних паралелей та порівнянь.

Міркування Хемінгуея щодо сутності творчості ґрунтуються на побудові пояснювальних конструкцій:

*Хемінгуей. <...> Воно (завдання письменника) полягає в тому, щоб писати правдиво і, зрозумівши, в чому правда, виразити її так, щоб вона увійшла у свідомість читача частиною його власного досвіду.*

*3-й кореспондент. Але спочатку цим досвідом письменник повинен збагатитися сам...*

*Хемінгуей. Усе моє життя і було присвячене пошукам цього досвіду. <...>*

3. Особлива реальність твору – це стосунки Нобеля та Хемінгуея з жінками.

Особистий біль у спілкуванні з коханою жінкою не отримує вербалізації, залишається імплікатурою (*Нобель. Ви можете залишити собі все – за гарні квіти треба гарно платити... (Одвернувся, щоб вона не бачила його болю)*). Науковець практично блокує розгортання жанру ‘з’ясування стосунків’.

В іншій комунікативній ситуації, де науковець спілкується із письменницею, Нобель поводить себе вільніше:

*Нобель (іде їй назустріч з розкритими обіймами). Я вітаю вас, баронесо!*

*Берта (жартома). Обережно, пане Нобель, я жінка заміжня...*

*Нобель (зітхнув). Та я ж по-дружньому обнімаю вас, пані Берто, – як паціфіст паціфістку!*

*Берта. Не іронізуйте над собою, Альфреде. Ви справді великий противник воєн.*

У розмові з Бертою фон Зутнер виявляється яскрава схильність науковця до мовної гри. Наведений далі фрагмент п'єси ілюструє жанр 'дружня розмова' між однодумцями.

*Берта. Так, у вас до літератури великий інтерес: Вольтер, Шекспір, Гюго, Бальзак, Мопассан, Тургенєв, Ібсен... Я нікого не забула?*

*Нобель. Серед моїхлюбимих письменників ви забули назвати себе...*

*Берта. Середлюбимих чи серед письменників? (Лукаво подивилась на нього).*

*Нобель (тепер уже він помахав їй пальчиком). Берто... Ви жінка заміжня...*

*Берта. Я пам'ятаю. Спасибі вам, Альфреде, за все. І за вашу моральну підтримку у першу чергу. Я вже не кажу про гроші – без вашої допомоги я не змогла б видавати свій журнал.*

Особисте життя Хемінгуея було більш насиченим, що яскраво відображено у п'єсі у стосунках з трьома (з чотирьох) дружинами. Комунікативні ситуації відтворюють схильність письменника до певних буттєвих та гендерних узагальнень:

*Поліна. Мене хвилює Марта Гельхорн і твій роман з нею!*

*Хемінгуей. Полін, ти мене теж у Хедлі відбила. І тоді тебе не хвилював її душевний стан...*

*Поліна. Я думала про нас!*

*Хемінгуей. Ні, ти думала про себе...*

*Поліна. Але я не думала, що ти мене покинеш!*

*Хемінгуей. Жінка, яка відбиває чоловіка у його першої дружини, повинна бути готова до того, що згодом її місце може зайняти третя...*

*Поліна. Своїй третій дружині ти скажеш те саме?!*

*Хемінгуей. Треті дружини це самі добре розуміють. А от до других це чомусь дуже важко доходить.*

У діалозі, що ілюструє жанр 'з'ясування стосунків', письменник використовує однозначні повчальні відповіді, модальні предикати (*повинна бути готова*), образливі репліки (*дуже важко доходить*).

Зміна адресата-дружини в чомусь і коригує мовленнєву поведінку письменника, чому, можливо, і сприяє мовна особистість Мері (четвертої дружини): *«Ерні, я знаю, що я в тебе четверта дружина... Тому якщо вранці ти мене назвеш Хедлі, в обід Поліною, а ввечері Мартою – я не здивуюсь і не ображусь. Мені вистачить і того, що ти назвеш мене Мері вночі...»*.

Комунікативна ситуація відтворює кооперативне сімейне спілкування в період висування Хемінгуея на Нобелівську премію:

*Мері. <...> Я тобі зачитаю децю про Альфреда Нобеля. Якщо тебе вже висунули на Нобелівську премію, то ти повинен чим побільше про нього знати. <...> Ви з Нобелем – повна протилежність один одному! Він ніколи не вживав спиртного, а ти п'єси усе підряд...*

*Хемінгуей. Неправда! Я п'ю тільки все найкраще! (Наливає собі вина).*

*Мері. Він ніколи не був одружений, а ти – чотири рази!*

*Хемінгуей. Чого сп'яну не зробиш...*

*Мері. Він уникав карт і інших азартних ігор, а ти граєш у карти, в кості, в рулетку, робиш ставки на скачках!*

*Хемінгуей. Так, на це я потратив багато часу... Краще б я замість цього усього та це разів два одружився...*

*Мері. Він не мав дітей, а в тебе є аж три сини!*

*Хемінгуей. Може, й більше – хто його знає...*

*Мері. Але у вас є одна спільна риса – він для своїх досліджень весь час замикався у лабораторії, а ти для свого писання – у робочому кабінеті. Хемінгуей. Мері! Та це ж головне! (По якісь паузі). А рибалку він любив?*

У жанрі 'сімейна розмова' спостерігається не лише сюжетна кульмінація, в якій Мері проводить порівняльну характеристику між особистостями Нобеля та Хемінгуея, але й смислова домінанта, за якою віддзеркалюються провідні риси визначних діячів науки та літератури. Саме в цій сцені найяскравіше виявляється ігрова мовна особистість Хемінгуея, його іронічне ставлення до власного життя та певних соціальних стереотипів.

Композиція драматичного твору передбачає презентацію постатей Нобеля та Хемінгуея у логічній (хронологічній) послідовності. Мовні особистості видатних діячів науки та літератури моделюються через комунікативні ситуації, де вони опиняються з різними адресатами, що зумовлює жанрові пріоритети та вибір ними мовних засобів.

Концептуальні, світоглядні, ціннісні уявлення про світ та себе у світі найповніше розкриваються у розмовах із представниками церкви. Генологічною специфікою виступає певний синкретизм традиційного для такого дискурсу жанру 'сповідь' із жанрами 'відверта розмова', 'дружня розмова'. Емоційний стан відчаю, розгубленості, які в різних контекстах виявляються в обох героях, відтворюють питальні, окличні речення, фігури умовчання.

Комунікативна модель, в якій Нобель та Хемінгуей, спілкуються з кореспондентами, являють собою перехід від жанру 'інтерв'ю' до жанру 'роздуми', які значно доповнюють уявлення про концептуальні домінанти героїв. Науковець послідовно викладає свої думки, долучаючи причинно-наслідкові відношення, використовуючи, відповідно, складні речення. Показовим є пропозиційний аналіз мовлення: Нобель вживає предикати модельні, ментальні, активної дії. Дискурс інтерв'ю в частині, присвяченій Хемінгуею, відзначається більшою афористичністю, апеляцією до концептів «художня правда», «досвід» тощо. Мовна особистість письменника у цьому фрагменті моделюється переважно через вживання модальних предикатів.

Якщо декодування моральних принципів, ціннісних орієнтирів, інтелектуальних рис героїв реалізується у дискурсі взаємодії з церквою та суспільством, то більш глибокі особистісні ознаки виявляються у неформальних комунікативних ситуаціях, зокрема, із жінками. Найпоширеніший жанр міжособистісного спілкування 'з'ясування стосунків' має розвиток в інтеракції Хемінгуея та редукується у Нобеля. Нейтральні стосунки науковця породжують невимушене спілкування, що наближається до жанру 'дружня розмова'.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ажеж К. Человек говорящий: Вклад лингвистики в гуманитарные науки: Пер. с фр./ К. Ажеж – М, 2003. – 304 с.
2. Арутюнова Н. Д. Фактор адресата // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. 1981. Т. 40. №4. С. 356-367

3. Богин Г. И. Уровни и компоненты речевой способности человека. / Г. И. Богин – Калинин: КГУ, 1975. – 106 с.
4. Залевская А. А. Слово в лексиконе человека: психолингвистическое исследование. / А. А. Залевская – Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1990.
5. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. / В. И. Карасик – Волгоград: Перемена, 2004. – 390 с.
6. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. /Ю. Н. Караулов – М., 1987. – 264 с.
7. Леонтьев А.А. Деятельный ум (Деятельность, Знак, Личность). /А. А. Леонтьев – М.: Смысл, 2001. – 380 с.
8. Сеница И.А. Языковая личность ученого-гуманитария XIX века. Монография. / И. А. Сеница – К.: Издательский Дом Дмитрия Бурого, 2006. – 352 с.;
9. Славова Л. Л. Мовна особистість політика: когнітивно-дискурсивний аспект: монографія. / Л. Л. Славова – Житомир, Вид-во ЖДУ ім.. І. Франка, 2010. – 358 с.

**Сахарова О.В.**, к.ф.н., доцент  
НМАУ им. П. И. Чайковского, Киев

**ЯЗЫКОВАЯ ЛИЧНОСТЬ ПЕРСОНАЖА ДРАМАТИЧЕСКОГО ТЕКСТА  
(НА МАТЕРИАЛЕ ПЬЕСЫ В. ГЕРАСИМЧУКА  
«ТРАГЕДИЯ НОБЕЛЯ И ДРАМА ХЕМИНГУЭЯ»)**

*В статье рассматриваются языковые личности А. Нобеля та Э. Хемингуэя. Анализ межличностной интеракции осуществляется с учетом адресата коммуникации. Исследуются нравственные принципы, ценностные ориентиры, интеллектуальные и эмоциональные черты языковых личностей действующих лиц через характеристику использования речевых жанров, синтаксических конструкций, семантических типов предикатов.*

**Ключевые слова:** языковая личность, персонаж драматического текста, речевые жанры.

**Sakharova O.V.**, PhD, assistant professor  
Ukrainian national Tchaikovsky academy of Music, Kyiv

**LANGUAGE PERSONALITY OF THE CHARACTERS IN THE DRAMATIC  
TEXT (BASED ON V. GERASIMCHUK'S PLAY "NOBEL'S TRAGEDY AND  
HEMINGWAY'S DRAMA")**

*The article deals with the language of such personalities as A. Nobel and E. Hemingway. The analysis of interpersonal interaction is accomplished taking into account the recipient of communicative message. The ethical principles, valuable reference points, intellectual and emotional features of the linguistic personality of the character are studied through the characterization of the use of speech genres, syntax constructions and semantic types of predicates.*

**Key words:** language personality, the character of dramatic text, speech genre.